

LIBOR ŠTUKAVEC

K CHARAKTERU ŠVÉDSKÉ POEZIE 17. STOLETÍ

Předmětem pozornosti tohoto příspěvku je otázka charakteru švédské poezie 17. století, resp. té epochy, která bývá v dějinách Švédska označována širším pojmem velmocenského období. Za její začátek se považuje rok 1611, kdy nastoupil na trůn Gustav II. Adolf, a končí rokem 1718, v němž tragicky zahynul král Karel XII. a definitivně zanikly švédské ambice na velmocenské postavení v Evropě. Jinými slovy, jde o pokus odpovědět na otázku, zda je možno na švédskou poezii této doby uplatnit kulturně historickou, a tedy i literárněvědnou kategorii baroka ve stejném smyslu, v jakém se s ním — při vši jeho mnohotvárnosti — setkáváme v jiných evropských literaturách.

Švédská literární historie se užívání pojmu baroka dosti dlouho vyhýbala z důvodů, které zde nemůžeme rozebírat. Neužívá jej ještě ani Alrik Gustafson v Dějinách švédské literatury¹ z roku 1963, které jsou považovány za nejspolehlivějšího průvodce po této literatuře pro širší okruh zájemců. Neuplatňuje jej, třebaže ve druhém dílu reprezentativních Nových ilustrovaných dějin švédské literatury² z roku 1956 je obsažena výtečná kapitola „Karolínské baroko a klasicismus“ z pera Carla Fehrmana, která se zaměřuje na druhou polovinu 17. století, první je v tomto díle pojata do období „Reformace a klasicismus“. Nepřekvapuje proto, že souborná studie o skandinávském, a tedy i švédském básnictví 17. století, která důsledně aplikuje pojem baroka na tuto dobu, pochází od německého badatele Wilhelma Frieseho.³ Ve Švédsku ovšem vyšlo v poslední době několik studií, které obraz poezie tohoto období podstatně rozšířily a zasadily do širších souvislostí. Platí to především o Johannesonově studii Ve znamení Polárky⁴, věnované také latinské poezii pěstované ve Švédsku během 17. století v intencích humanistických tradic, a o Swahnově monografii o Frešem.⁵ Těžko však říci, zda tyto práce zcela vyvracejí tvrzení švédského badatele Lennarta Breitholze, který v roce 1954 napsal, že „novější barokní bádání je ve Švédsku . . . téměř neznámé, nebereme-li v úvahu několik málo vědců“.⁶ Zčásti snad vyvracejí. Vždyť Johanessonova studie a heslo „Baroko“ ve Slovníku švédské literatury Helmera Långa (2. vyd. z roku 1976) svou historickou, významovou a formální charakteristikou evropského i švédského baroka svědčí o zcela otevřeném vztahu švédské literární vědy k tomuto pojmu. O tomtéž vypovídá znamenitý výbor Barokní lyrika, který vydal v roce

1962 Björn Julén.⁷ O tom, že Breitholzovo konstatování svůj smysl stále neztratilo, vypovídá naproti tomu okolnost, že texty švédských básníků 17. století jsou souborně dostupné stále jen v nespolehlivé edici P. Hanselliho⁸ z let 1856—1878 a že v důkladných kritických vydáních jsou k dispozici jen čtyři představitelé švédského básnického baroka, totiž Jonou Dahlstierna, Lasse Lucidor, Johan Runius a Georg Stiernhielm⁹ a anonymní skladba Vzpomínky na svatební potíže, vydaná Berntem Olssonem v Lundu.¹⁰

Souvislosti švédské poezie a kultury 17. století s evropským barokem není obtížné dokázat, byť má tato epocha ve Švédsku svou specifčnost, která je dána jinými historickými a kulturními podmínkami Skandinávie. Švédsko stálo poněkud stranou vývoje na kontinentu, nevytvořilo tak bohatou středověkou a renesanční kulturu, jakou známe z kontinentálních zemí, a do evropského kontextu kulturního v plném smyslu se vlastně dostalo díky své expanzivní zahraniční politice během 17. věku. S tím pak souvisí mj. přesah švédského humanismu až do poloviny zmíněného století, silné národní a státní vědomí, které místy zcela zastíňuje náboženské a subjektivní lyrické cítění a jemuž jde o oslavu velikosti švédské říše a královského rodu, souvisí s tím i časové rozpětí švédského baroka a jeho fázi apod. Po roce 1650 se však barokní senzibilita, jak se dnes uznává, projevuje zcela jednoznačně, což se dá zjistit např. z tematických okruhů poezie této doby a z jejich formálních prostředků. Oblíbené barokní téma „vanitas vanitatum“ najdeme mj. u Johana Runia v cyklu O marnosti světa (Om världens fäfänglighet)¹¹ stejně jako v Božanové Slavičku rájském, u Andrease Gryphia v básni Verläugnung der Welt¹² i u Johna Donna v cyklu Progress of the Soul.¹³ Najdeme ovšem i jiné tematické shody. Obdobné formální prostředky, např. oxymoron, nalezneme mj. ve švédském lidovém zpěvníku Georga Lybeckera a Jonase Rothåfa nazvaném Mojžíšovy a Beránkovy písně¹⁴ („O ewighet! du runda längd . . .“) stejně jako u Andrea Gryphia („Nacht/ heller als die Sonn“), u anglického básníka Richarda Crashawa („Living DEATH and dying LIFE“), o bohaté frekvenci řečnických otázek, anafar a hyperbol, které jsou pro expresivní jazyk barokní poezie charakteristické, ani nemluvě. (O tom pojednal autor tohoto článku v Příspěvků k typologii švédského a českého básnického baroka, Brno 1967.) Prokazatelná je i žánrová shoda švédské poezie této doby s kontinentem (duchovní a filozofická lyrika, dvorská poezie), byť některé její žánry v českém prostředí téměř neexistují, např. bohatě rozvinutá pohřební lyrika, pijácké písně, epos apod.

Podrobnější rozbor otázek souvisejících s aplikací pojmu baroka na švédskou kulturu, jak vyplývá z naznačeného, by jistě nebyl bez zajímavosti, zvláště když víme, že tvůrčí těžiště švédského básnického baroka se nachází ve druhé polovině 17. století, tedy po ukončení války třicetileté, za níž švédská vojska odvezla do své vlasti tolik kulturních statků z českých zemí, že můžeme právem hovořit o českém příspěvku, byť nepřímém, k prohloubení vztahu švédské kultury tohoto období k Evropě.

Přesto však soudíme, že pro českého zájemce o skandinávskou literaturu bude nejlepší, ukážeme-li na několika příkladech, zda skutečně platí, že švédská poezie 17. století má rozměry, které jsou jí výše připisovány. Takové ukázky, pokud je nám známo, v češtině ještě publikovány nebyly. Nebude zde pochopitelně možno ukázat švédskou poezii v celém jejím rozsahu. Omezíme se jen na několik ukázek, které budou tak či onak ilustrovat, co píše o baroku zmíněný Slovník švédské literatury Helmera Långa, že totiž „prožitek sou-

vztažnosti fyzického a metafyzického podmiňuje zálibu baroka v alegorickém a emblematickém, přičemž přesvědčení o nesmiřitelných protikladech je vyjadřováno stylistickými prostředky . . .“

Zvolili jsme ukázky z tvorby Larse Johanssona, zvaného Lasse Lucidor (1638—1674), básníka, jehož rušný život zakončila tragická smrt v souboji, geniálního, ale také prokletého básníka švédského 17. století, který prožil bídu i velikost lidské existence, jak o tom svědčí pestrá paleta jeho tvorby od pijáckých písní až po reflexivní lyriku.

Zde je ukázka nejpůvodnější Lucidorovy pijácké písně, jak ji charakterizuje Alrik Gustafson ve svých Dějinách švédské literatury:

Pítí bude-li mou smrtí,
prosím bratry z mokré čtvrti,
by mé tělo ztuhlé
pod sud vína uložili.
Kdybych žizní procit v truhle,
ať ji uhasím v tu chvíli.

Po tomto morbidním vyznání lásky k vínu bude možná působit až neuvěřitelně, že níže uvedená 1.—5. sloka z básně Ó věčnosti, tvá délka mě až léká (O evighet, din längd mig fast förskräcker) pochází od téhož autora:

Ó věčnosti, tvá délka mě až léká,
jež původ má, však konec kde ji čeká?
Ó věčnosti, ty čase bez času,
když na tě myslím, klesám v úzasu.

Hle, bídu světa, všechny jeho strasti
čas jistě jednou strhne do propasti,
však trýzně hrot, jež věčnost ukuje,
ten neotupí čas, ten stále je.

Ó věčnosti, jak srdce mé se chvěje,
když do tvých hlubin myšlenkami spěje
a k oně muce věčně přítomné,
co zmrtní vše, jen život sám, ten ne.

I kdyby bol, jenž zavržence hryže,
až za tolik let pozbyl rmutné tíže,
co nebes baň má jasných hvězdiček,
co země lístků, stébel, traviček,

pak sny by mohli libě vábné spřádat,
že zárem pekla nebudou vždy strádat,
však bolest, ach, je začne nejvic rvát,
když myslí si, že větší není snad.

Lucidorův dramatický dialog Rozmluva sebevědomého člověka se smrtí (Ett samtal emellan döden och en säker människa) je schopen svým spádem a nápaditými replikami zapůsobit i na moderního čtenáře. Níže je uvedena podstatná část dialogu.

Člověk: V rozkošnictví, rozmarnosti
tam má člověk svoji vlast.
Smrt: Po smrti žít v blaženosti
předčí všechnu světskou slast.

- Č. Štěstím přímo oplývám.
 S. S Bohem nejsi vyrovnán.
 Č. V přepychu věst život mohu.
 S. Podrazím ti přítom nohu.
 Č. Samý hedváb mám na sobě,
 v hebkém lůžku lehávám.
 S. Hady ustelu ti v hrobě,
 rubáš z červů přichystám.
 Č. Každý mě tu ctí a zná.
 S. Bůh tě však má za blázna.
 Č. Všichni kolem mě se točí.
 S. Než ti navždy zavřu oči.
 Č. Hojnou úrodu jsem sklídlil
 z polí, zlatem oplývám.
 S. Duši svou však zle jsi zřídil,
 smutně volá: Zkomírám!
 Č. Pěstuji jen blahobyt.
 S. Nebudeš do rána žít.
 Č. Teď chci jíst, co je mi milé.
 S. Připravím ti konec čile.
 Č. Chci se taky s hosty bavit,
 při víně si zazpívat.
 S. Můžeš se mě jak chceš stranit,
 stejně ti dám jednou mat.
 Č. Cinkot sklenic miluju.
 S. Jak sklenku tě rozbiju.
 Č. Muziku též, květy samé.
 S. Zvadnou, když se v tanec dáme.
 Č. Hodů, šprýmů, pitek, fečí,
 těch já nikdy nemám dost.
 S. Z toho všeho mzda zlá léčí —
 d'áblů trudná společnost.
 Č. Kdo z nás začne první pít?
 S. Ty máš věčnou žízeň mít.
 Č. Hřejme! Co já můžu ztratit?
 S. Duši! Tou mi budeš platit.
 Č. Žijme tak, ať každý vidí
 veselý náš hlučný ples.
 S. Zlo, jež ze tvých skutků pídí,
 volá však až do nebes.
 Č. Až já jednou budu kmet —
 S. Kéž by se tak stalo hned!
 Č. — pak se zbožným, skromným stanu.
 S. Chceš nést zavržence hanu?
 Č. U stolu se bavím skvěle,
 vždyť mám všeho jako král.
 S. Boháč též to tvrdil směle,
 pak se odsud rychle bral.
 Č. Vše si dítky rozdělí.
 S. To spíš peklo, příteli.
 Č. S bližním rozdělím se, platí?
 S. Nejvic toho satan zchvátí.
 Č. Zítرا začnu život nový,
 napravím se, jak má být.
 S. Srdce ti však s nářkem poví,
 že s tím měls už pospíšit.
 Č. Obrátím se, času dosti.
 S. Jistota tvá zkázu věští.
 Č. Zchystám světu velkou zradu,
 až se stáří objeví.

- S. Až ti rozum nedá radu,
sluch budeš mít tetřeví?
Č. Budu sloužit Bohu rád.
S. Žal ti v tom má zbraňovat.
Č. Poprosím o smilování.
S. S Bohem není domlouvání.
Č. Najdu pomoc v prosbách, v pláči.
S. S pláčem nespravíš už nic.
Č. Však mi láska Boží stačí.
S. Proč dřív na ni nedbals víc?
Č. Počkej chvílku, nač ten spěch?
S. Sám Pán řídí času běh.
Č. Velmi rád, ach, lepší budu.
S. Dřív jsi spatřoval v tom nudu . . .

Nebo tyto verše z jedné Lucidorovy Duchovní písně (Andelige visor), které bohatstvím obrazů připomínají lyriku českého barokního básníka Bedřicha Bridela:

Co život je? Jen kouř, co hned se ztratí.
Co rozkoše? Proud, jenž se nenavráti.
Co krása žen? Jen s maskou červů roj.
Co zlata třpyt? Jen kału lesklý zdroj.
Co vznešenost? Jen slovo k zapomnění.
Co síla je? Ach, v slabost hrob ji změni.
Co moudrosti? Jen marný hlavolam.
Co lidský čin? Jen obtíž, směšný klam.
Co blaženost? Ples, jemuž konce není.
Co nebesa? Toť přístav k zakotvení.
Co Bůh? Toť dobro, radost, žádný kaz.
Co srdce klid? Toť stálý hodokvas.
Co věčnost? Čas, jenž sám čas ruší.
Co pekla trest? Zár, který bolí duši.
Co světa čest? Ach, z písku přibýtek.
Co satan? Závistník, jímž hárá vztek.¹⁵

Tyto ukázky jednoho básníka snad postačí k doložení, že švédská poezie 17. století má nejen všechny tematické a formální, ale i kvalitativní předpoklady, aby mohla být vnímána v kontextu evropské barokní kultury jako její nedílná součást. Uvedené doklady mají možná v tomto ohledu větší platnost než teoretické zdůvodňování, že tomu tak je, byť naše překlady ze švédštiny 17. století do novočeštiny jsou samy o sobě problémem. Ještě názorněji a výmluvněji by vynikl barokní charakter švédské lyriky této doby a její kvality, kdyby bylo možno uvést texty ze širokého spektra všech významných básníků švédského 17. století od Georga Stiernhielma, zakořeněného v humanistických tradicích, až po Jacoba Freseho, jehož lyrická metoda je obohacena pietistickým subjektivismem a vytváří živnou půdu pro další básnickou generaci.

¹ Alrik Gustafson, *Svensk litteraturhistoria*. Stockholm 1963. Český překlad tohoto díla je připraven k vydání.

² E. N. Tigerstedt (red.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria I*, 1955, II, 1956.

³ Wilhelm Friese, *Nordische Barockdichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung*. München 1968.

⁴ Kurt Johansson, *I Polstjärnans tecken. Studier i svensk barock*. Stockholm 1968.

⁵ Sven Christer Swahn, *Jacob Frese*. Lund 1971.

⁶ Citováno podle Frieseho, 26.

⁷ Björn Julén (ed.), *Barocklyrik*. Stockholm 1962.

⁸ P. Hanselli, *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin*. Stockholm 1856—1878.

⁹ Díla uvedených autorů vyšla v edici Svenska författare utgivna av Svenska vitterhetssamfundet.

¹⁰ Bernt Olsson (ed.), *Bröllops besvärs Ihugkommelse*. Lund 1970.

¹¹ Björn Julén (ed.), *Barocklyrik*. Stockholm 1962, 91.

¹² Herbert Cysarz (ed.), *Barocklyrik II*. Leipzig 1937, 181—182.

¹³ John Donne, *Poems*. London 1947, 203.

¹⁴ Georg Lybecker — Carl Gustaf Österling, *Mose och Lamsens Wisor*. Westerwik 1850—1851, 181—184.

¹⁵ Texty Lucidorových básní jsou přeloženy podle básnickových *Samlade dikter*, které vydal Fr. Sandvall v edici *Svenska författare utgivna av Svenska vitterhetssamfundet*, Stockholm 1914—1930. Edice se nachází v Univerzitní knihovně v Greifswaldu, NDR.

ON THE CHARACTER OF 17TH CENTURY SWEDISH POETRY

Until recently, the Swedish poetry of the 17th century was not considered a part of the Baroque culture that characterized this period on the Continent. The Swedish poetry of this century, however, contains all the features of Continental Baroque poetry. This fact is admitted even by literary scholars in Sweden. The most significant corroboration of the Baroque nature of the Swedish poetry of the 17th century is, of course, the poetic production of Swedish poets. The author presents, therefore, Czech translations of three of Lasse Lucidor's poems that rank among the best Baroque poetry of the Continent. The translations are published here for the first time.